

Українська анімація: народження

Анастасія Пащенко

Анімація – вид кіно, що для багатьох є «молодшою сестрою» ігрового кінематографа. За іронією долі, за віком саме вона є старшою. Початок її історії відносять до 1877 року – часу появи.

В Україні, втім, анімація з'явилася значно пізніше. Щоправда, з нашими теренами пов'язаний піонер радянської анімації, організатор мультвиробництва на московській кінофабриці Олександр Бушкін, який 1919 року закінчив Київське художнє училище. Киянином був і засновник української анімації, випускник Академії мистецтв В'ячеслав Левандовський¹.

Першопроходець української анімації

Українська анімація, як усе вітчизняне кіно, народилася в Одесі: саме на Одеській кінофабриці ВУФКУ Левандовський працював художником. Почав він із мультиплікаційних вставок до науково-популярних і навчальних стрічок, а 1926 року зорганізував майстерню мультиплікаційних фільмів². До речі, Левандовський був не лише талановитим художником, а й винахідником. Він сам сконструював собі кінознімальний апарат (де все, крім оптики, було з дерева) і (разом із мультиплікатором Євгеном Горбачем та інженером Бріллінгом) електричний «олівець часу», що давав змогу провести переривчасту лінію, не відриваючи його від паперу³.

Наступного року В'ячеслав Левандовський, батько української мультиплікації, створив свого первістка «Солом'яного бичка». Одночастинна десятихвилинна робота (близько 15 000 кадрів) була зроблена ним одноосібно. Екранізацію народної казки, виконану до того ж у народній традиції, прийняли вельми тепло. Відзначали виразність малюнка, високий технічний рівень. Наступного року з'явилася ще одна екранізація народної казки – «Казка про білку-хазяєчку та мишу-лиходієчку» за сценарієм Туровського, про білку, яка зби-

Кадр з фільму «Тук-тук та його приятель Жук». Режисери Євген Горбач, Семен Гуєцький. «Українфільм», 1935.

рала приносити, та мишу, що все намагалася їх поцунити. Стрічка захоплювала глядачів малюнком, тонким відтворенням руху⁴. Обидві стрічки були створені в техніці перекладок, що тоді мав назву «шарнірного». Його ідея полягала в тому, що на зміну численним рисункам з фазами руху прийшла паперова фігурка на дротяних шарнірах. Цей метод у 1920-х був панівним⁵.

У ті роки зовсім юне мистецтво анімації дещо менше асоціювалося з дітьми. До того ж, заполітизована доба вимагала данини чи не від кожного митця. Левандовський «сплатив» її роботами «Десять» і «Українізація». Перша, масштабна (понад тисячу метрів) робота, створена до десятиріччя Жовтня разом із творчою групою – оператором Макаровим, художниками Девятиним, Дубинським, Туровським. Вона привертає увагу передусім тим, що є комбінованою: хронікальні кадри тут поєднуються з мультиплікаційною графікою (фільм показував статистичні дані «господарчого та культур-

¹ Крижанівський Б. Мальоване кіно України. – К.: Мистецтво, 1968. – С. 53–56.

² Там само. – С. 56.

³ Там само. – С. 58.

⁴ Там само. – С. 61.

⁵ Лойко Г. С. Рисований фільм на Україні // Радянське кіно. – 1935. – № 3/4. – С. 46.

Кадр з фільму «Солом'яний бичок».
Режисер В'ячеслав Левандовський. ВУФКУ, 1927.

ного зросту УСРР, що їх подано в живих діаграмах, збудованих за принципом контрастів»⁶). Наступною анімацією Левандовського «на злобу дня» стала «Українізація», спільно з Девятиним. Вона розповідала про запровадження української мови як офіційної в установах⁷. З художньої точки зору ця робота цікава експериментами з кіноавангардом. Нагадаємо: 1920-ті – час активної розбудови кіновиробничості, перевірки її можливостей. Деякі майстри назагал намагалися звільнити молоде мистецтво від привнесеного ззовні, переважно з літератури й театру. Чимало митців шукали «власне мову кіно» в ритмі, відмовившись від оповідності, причому представники німецького авангарду найширші можливості тут вбачали саме в анімації. Так з'явилися мультиплікаційні роботи Отто Фішингера, «симфонії» Вікінга Еггелінга, «ритми» Ганса Ріхтера. Можливо, саме вона надихнула Левандовського на те, щоб окремі епізоди «Українізації» втілити в дусі, як тоді казали, «абстрактного побудування»⁸.

Наостанок згадаємо про ще одну помітну роботу двадцятих, створену іншою групою аніматорів. Члени Товариства друзів радянського кіно Зейлінгер, Злочевський і Муха в 1929-му створили першу українську об'ємну мультиплікацію – «Варення з полуниць», про двох малюків і ведмедика, яким хотілося варення⁹. З появою мультиплікаційного кабінету з кваліфікованими художниками в Києві центр молоді анімаційної культури перемістився туди. Як і буває в початківців, не все тут шло гладко: мультмайстерня була недостатньо оснащена, професійні художники мультиплікаторами

були недосвідченими; звісно, бракувало й теоретичної бази¹⁰, і загалом попередньої традиції.

Анімаційна генерація 1930-х

Утім, в загальній структурі кіновиробництва анімація лишалася падчеркою: «Художній мультиплікат – мистецтво малих форм кінематографії – ще не має заслуженої питомої ваги у виробництві Українфільму», – з легким сумом констатував кореспондент «Радянського кіно» вже в 1935 році¹¹. Частину причин ми вже озвучили: недостатня технічна оснащеність, брак досвідчених працівників, загалом статус «другорядного» мистецтва. Свій внесок, либонь, внесла й ідеологія. Нагадаємо, що народилася українська мультиплікація в добу «червоного ренесансу», мала притаманні йому риси (інтерес до національної культури, творче новаторство) і, відповідно, несла недостатній чи «неправильний» ідеологічний заряд. Говорячи мовою тієї доби: «Ідейно-політичне керування мультисправою не було на належній висоті, через що трапився довгий ряд збочень та помилок, які не раз зводили наслідки упертої, нудної праці мультиплікаторів до рівня “продукції для полиці”». Тут ідеться про заборонену «Українізацію», «націоналістичну своїм спрямуванням». Та сама доля чекала на «Білочку та мишу» Левандовського (два роки роботи!), «що мала в собі ряд тенденцій куркульської ідеології»¹². Не дивно, що постало питання виховання генерації «творчих кадрів мультиплікаторів наших, цілком радянських людей»¹³. На зміну «Українізації» й «Білочці...» прийшли «Політогляд» і «Друга колгоспна». Вони ж стали і прощанням з «шарнірним методом»¹⁴.

Цікаво, що в 1930-х існувала практика поступового відсторонення кінематографістів від роботи: наприклад, режисерів спершу переводили в науково-популярне кіно, а потім зовсім знімали з кіновиробництва¹⁵. Випадково чи ні, те саме чекало й на українську анімацію. Так, на початку 1930-х анімаційну майстерню підключили до виробництва науково-технічних фільмів, а незабаром вона повністю перейшла на створення навчально-технічної продукції. Втім, аніматори не здавалися і, попри неприхований скептицизм адміністрації Київської кінофабрики, до тематичного плану на 1934-й таки внесли одну стрічку. Там Євген Горбач і Семен Гуецький взялися за «Мурзилку в Африці». Технологію створення мультиплікату запозичили на Заході, передусім у Діснея. На зміну шарнірній фігурці знову прийшов малюнок (тоді такий метод називали

⁶ Затворницький Гліб. ВУФКУ до Жовтня // Кіно. – 1927. – № 18 (30). – С. 9.

⁷ Крижанівський Б. Мальоване кіно України. – К.: Мистецтво, 1968. – С. 58-59.

⁸ Затворницький Гліб. Кадро-з'йомка // Кіно. – 1927. – № 21/22 (33/34). – С. 6.

⁹ Крижанівський Б. Мальоване кіно України. – К.: Мистецтво, 1968. – С. 59.

¹⁰ Лойко Г. С. Рисований фільм на Україні // Радянське кіно. – 1935. – № 3/4. – С. 46.

¹¹ Там само. – С. 46.

¹² Там само. – С. 46.

¹³ Там само. – С. 46.

¹⁴ Там само. – С. 47.

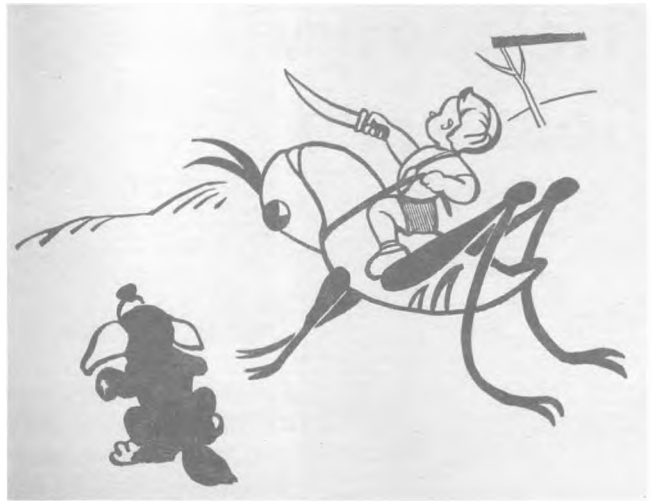
¹⁵ Безручко О. Українські кінематографісти, педагоги: відновлені сторінки життя. – Т. 2. – К.: КиМУ, 2013. – С. 185-190.

«підкидним»). Персонажа в русі пофазно малювали на прозорих аркушах целулоїду, їх по чергово викладали на декорацію на звичайному папері і знімали. Це й полегшувало знімальний процес (якщо «Білка та миша» й «Українізація» створювалися близько двох років кожна, «Мурзилку...» знімали 40–50 днів), і давало більші творчі можливості: персонаж ставав гнучкішим у русі, набував безмежних можливостей трансформації¹⁶.

«Мурзилка...» вийшов загалом цілком вдалим: із суттєвих недоліків (без яких не обійтися твору «першопрохідцю») рецензенти відзначали різні стилі малюнка в різних епізодах і моменти недосконалої передачі руху¹⁷, схематизм персонажів, слабкий зв'язок між музикою і зображенням і загалом брак професійної навички. Та все це не завадило їм побачити в «Мурзилці...» передусім перемогу українських мультиплікаторів, що дала «зелене світло» художньому напрямку їхньої роботи¹⁸.

Наступною роботою тандему став «Тук-тук та його приятель Жук» за сценарієм письменника О. Донченка. Герой цієї досить прозорої алегорії – хлопчик Тук-Тук, що зі своїм песиком Жуком обороняє город. Його супротивники – свиня з орденською стрічкою і шаблею та лис, що зібрали ціле військо з городньо-садових шкідників: мишей, жуків, гусені. Після параду з оркестром воно рушає на приступ. Далі – все за канонами «оборонного» фільму. Шпак-«прикордонник» вартує межі городу, поки хазяї закінчують будувати міцний паркан (таке собі передчуття «залізної завіси»?); ворог пробиває огорожу, та його зустрічають доблесні сили городини: садова лійка перетворюється на гармату, горох – на кулемет, кавуни – на бомби; шпаки перетворюються на винищувачів, лелеки – на бомбардувальників. Очолює це доблесне військо Тук-Тук верхи на конику-стрибунці. Супротивника розбито, і фільм завершується, в дусі пир'євських комедій, натхненною працею і танцями¹⁹.

Тепер успішним мультиплікаторам допомагала вже група художників. Автори врахували недоліки попередньої стрічки. «Тук-Тук...» відзначався значно вищим рівнем індивідуалізації персонажів і кращим вирішенням звуко-зорового синтезу: було використано метод пресинхронізації, що полягав у створенні мультиплікату під вже написану відповідно до сценарію музику (на відміну від попереднього фільму, де озвучення виявилось важко прив'язати до вже готового зображення)²⁰. Після успіху стрічки група з Гуецького, Горбача і їхньо-

Кадр з фільму «Тук-тук та його приятель Жук».

го асистента Іполіта Лазарчука розділилася, і далі кожен став втілювати власні проекти; втім, такого єдиного схвалення в пресі і підтримки в громадськості й адміністрації вони вже не матимуть²¹. Євген Горбач за сценарієм знову ж таки Донченка створює «Пригоди в зоопарку», про спортивні змагання звірят, яким весь час стає на заваді вже відомий нам Жук. Лазарчук за сценарієм Сергієвської і Катінова створив «Чванливе курча». Обидві стрічки відзначили за технічну майстерність, але розкритикували за слабкі сценарії і погано розроблені сюжети. Помітнішою виявилася робота Гуецького – «Чарівний перстень». Вона стала цікавим зразком анімаційного опрацювання фольклору. Зокрема, вдалим було музичне оформлення: музика на народній пісенній основі (композитор Добровольський) не просто ілюструвала, а розкривала суть зображуваного²².

Намагалися аніматори не відставати і від нових кіно-технологій. Лазарчук і Горбач взялися до «Лісової угоди», за сценарієм Н. Алексєєва, що мала стати першим звуковим і кольоровим (за методом «триколірки» Мершина) мульт-фільмом в Україні²³.

Таким чином, робота аніматорів рухалась, а умови ставали все несприятливішими. Лазарчук ще встиг створити дві стрічки – «Папанінці» і «Заборонений папуга», та незабаром цех художніх мальованих фільмів на Київській кіностудії ліквідували: анімація видалася керівництву перентабельною. Знову вона стала служницею науково-популярного і навчального кіно... Так триватиме до 1960 року – але це вже зовсім інша історія...

²¹ Там само. – С. 41.

²² Там само. – С. 42.

²³ На виробництві: на Київській кіностудії // Радянське кіно. – 1937. – № 3. – С. 47.

¹⁶ Лойко Г. С. Рисований фільм на Україні // Радянське кіно. – 1935. – № 3/4. – С. 46.

¹⁷ Там само. – С. 47.

¹⁸ Федоровський Д. Рисовані фільми – не в повазі керівництва // Радянське кіно. – 1936 р. – № 9. – С. 41.

¹⁹ Лойко Г. С. Рисований фільм на Україні // Радянське кіно. – 1935. – № 3/4. – С. 48.

²⁰ Федоровський Д. Рисовані фільми – не в повазі керівництва // Радянське кіно. – 1936 р. – № 9. – С. 41.